

pri čemer uvajata nove oblike (samo)eksploatacije, kot sta kooperacija in odločanje. Kirnovo besedilo gre brati kot pomembno dopolnilo k obstoječim interpretacijam razpada Jugoslavije, zbornik pa kot nujno potreben prispevek h kritičnim analizam družbenih sprememb.

Tit Neubauer

Tomaž Deželan: Nasproti evropskemu federalizmu?: evolucije ideje državljanstva od mestnih republik do federalne države in konfederalnih struktur. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FDV (knjižna zbirka politika), 2010.

179 strani, (ISBN 978-961-235-417-6), 19,00 evrov

Poglavitni namen monografije *Nasproti evropskemu državljanstvu* je identificirati determinante državljanstva, ki so skozi zgodovino vplivale na subjekte/posameznike političnih skupnosti, ter tako pridobljene ugotovitve uporabiti kot orodje refleksije postnacionalnih konceptov in manifestacij državljanstva. Kot ugotavlja avtor, je izgradnja politične skupnosti in državljanstva EU svojevrstno delo v teku, kar ga vodi, da monografijo zaključi z odprtim koncem (str. 11), saj je v skladu z izbranim evolutivnim pristopom monografija razdeljena na uvodni konceptualni poglavji, šest vsebinskih poglavij, ki slikajo koncept v različnih zgodovinskih obdobjih (antika, srednji vek, renesansa, obdobje moderne države, postmoderni kontekst ter obdobje evropske integracije), ter zaključni razmislek, ki pa, kot rečeno, ne pomeni sinteze ugotovitev, temveč zgolj naslavlja in za nadaljnjo razpravo odpira številna relevantna vprašanja.

V uvodnih poglavjih se avtor posveti znanemu razmisleku o pomenu in definiranju koncepta državljanstva, kar je – če sprejmemo tezo, da so koncepti zgolj orodje spopadanja z realnostjo in da kot taki ne morejo biti ne pravilni ne napačni (glej van Hoensbroek 2007) ter kot taki tudi ne uokvirjeni in kategorizirani – precej nevhvaležna naloga. Avtor tudi ugotavlja, da državljanstva ne moremo in ne smemo vrednotiti kot inherentno dober fenomena. Pri tem se opre na »diapazon nedemokratskih ureditev« (str. 22), pri čemer pa zapostavi razmislek o tem, da se državljanstvo tudi v prevladujočih liberalno-demokratskih ureditvah in skupnostih največkrat izgrajuje kot izključujoč koncept, ki se permanentno tvori in ohranja prek vzpostavitve identitet in odnosov do drugega.

V nadaljevanju je vprašanje državljanstva predstavljeno kot polje analize, ki je znanstveno in javno-politično relevantno pridobilo v zadnjih dveh desetletjih, predstavljena so razmišljanja različnih avtorjev o razlogih za t. i. revitalizacijo koncepta državljanstva. Med njimi glavno vlogo igrajo vsakokratni politični dogodki – od vzpona liberalno-demokratskega modela socialne države v obdobju po drugi svetovni vojni (Marshall), prevladujoče teorije neoliberalizma in spremljajočega individualizma v osemdesetih letih 20. stoletja (Janoski) do pojava globalizacije ter z njo pojemajoče avtoritete in krizne narave nacionalne države (Heater).

Na podlagi delitve evolucije državljanstva na dve liniji, starogrške konceptualizacije, katere značilnosti sta aristotelovski *zoon politikon* in opredelitev državljanstva kot naravnega fenomena ter rimske – *legalishomo* – pravne koncepcije državljanstva, avtor oblikuje temeljni nastavek razmišljanja o evolutivni logiki razvoja državljanstva skozi zgodovino. Pri obravnavi starogrškega državljanstva avtor v lastništvu dela javne zemlje špartanskih državljanov prepozna zametke socialnega državljanstva (str. 35), kar je glede na ugotovitve, da so državljani v špartanski skupnosti predstavljali ozko in maloštevilno družbeno in vojaško elito, ki si je, kot ugotavlja avtor sam, ravno skozi tovrstne procese zagotavljala predpogoje za ohranjanje statusa, nekoliko paradoksalno.

V nadaljevanju je kot ena ključnih prelomnic evolucije državljanske misli predstavljen rimski koncept državljanstva, saj postavi temelje za premislek o možnosti manifestacije poglobljenega državljanstva grškega tipa tudi v sodobnih nacionalnih državah, ki ne zadovoljijo kriterijev homogenih in majhnih organskih skupnosti.

Renesančna misel o konceptu državljanstva, ki sledi relativnemu zatonu koncepta v obdobju srednjega veka kot posledici mnogoterih entitet in lojalnosti (str. 49–53), je predstavljena predvsem v kontekstu ideala suverenosti (Bodin), ideje naravnih pravic in zametkov družbene pogodbe (npr. Grotius) ter kot taka predstavlja podstat razvoja modernega državljanstva, ki ga z antičnim državljanstvom vežejo predvsem ideje zgodnjega toka državljanskega humanizma (Machiavelli).

V analizi idej t. i. novega veka avtor večjo pozornost nameni mislecm, ki so utemeljevali različne oblike in variacije družbene pogodbe, od Grotiusa, Hobessa in von Putendorfa do Spinoze in Locka (str. 69–82) ter tako slika razumevanje koncepta v okvirih spreminjajočih se razmerij med vladanimi in vladajočimi.

Izvirno težavo modernega državljanstva avtor prepozna v navezovanju koncepta na nacionalno identiteto in posledično na narod, ki ju razume kot izjemno rigidni strukturi, utemeljeni na predpolitičnih idejah in ki ju kot takih ni mogoče spreminjati z mehanizmi demokratičnega dialoga (str. 104). Na ta način je koncept modernega državljanstva inherentno vezan na vprašanje nacionalne identitete in s tem posredno na idejo nacije, ki pa jo moramo s sodobnega znanstvenega vidika razumeti kot imaginarij, tj. kot imaginarno skonstruirano skupnost (glej van Hensborck 2007; Pikalo 2010). Če privzamemo, da je nacija imaginarij, na katerega je naslonjena sama bit modernega državljanstva, se zastavlja vprašanje, kaj to pomeni za sam koncept in njegovo potencialno nadaljnjo evolucijo. Avtor eno od možnih rešitev ontološke dileme vidi v nadnacionalni ali globalni oblasti ter ureditvi globalnih državljanskih pravic in dolžnosti (str. 104–105).

Tudi v primeru nadnacionalnih, federalnih in kozmopolitskih oblik državljanstva se avtor osredotoča na diskurz pravic in dolžnosti. Kot temeljno determinanto federalnih oblik državljanstva izpostavi pravice, saj v skladu z liberalno paradigmo državljanji skozi pravice najbolj neposredno čutijo svojo vlogo v skupnosti (str. 109). Pri tem velja opozoriti, da se nekatera sodobna razmišljanja uveljavljenih avtorjev o -nacionalnih oblikah državljanstva nasprotno usmerjajo na idejo dolžnosti kot odločilno determinanto za uspešen razvoj koncepta (glej Isin in Turner 2007). Ob naslavljanju mnogih vprašanj, dilem in različnih tipov kozmopolitskega in globalnega državljanstva se avtor ne preizprašuje o tradiciji vzpostavljanja državljanstva kot ekskluzivističnega koncepta, ki je venomer terjal vzpostavljeno kategorijo drugega za lastno utemeljitev. Na ta način je mogoče podati kritiko globalnega državljanstva kot ekskluzivno zahodnocentrične paradigme, s čimer pa se avtor ne ukvarja. Zahodnocentričen odnos do globalnega državljanstva se utrjuje prek pretirano pozitivnega vrednotenja nabora dokumentov in institucij OZN, ki po avtorjevem mnenju vzpostavljajo neposreden odnos med posamezniki in mednarodno skupnostjo (str. 131). S kritičnega gledišča na razumevanje globalnega državljanstva bi namreč lahko zavzeli razumevanje, da je najbolj determinističen del 1. člena Mednarodnega pakta o državljanskih in političnih pravicah »... ki kot pogodbenica pristopi ...«, s čimer je manifestacija »globalnih« pravic pogojena s suvereno odločitvijo nacionalnih držav.

V zadnjem sklopu se avtor posveti vprašanju ureditve evropskega državljanstva ter pri tem identificira precejšnje nesorazmerje med pravicami in dolžnostmi v prid pravic, kar kaže na prevlado liberalne državljanske tradicije in tržnoekonomskih silnic (Shaw) pri razvoju državljanstva EU. Sklepni del državljanstvo vnovič primarno obravnava v razmerju med pravicami in dolžnostmi državljanov ter v odnosu med državo/postnacionalno strukturo in državljanji. Uveljavljene kritike liberalnih konceptualizacij državljanstva zagovarjajo, da državljanji niso zgolj posamezne entitete, na katere je mogoče nasloniti nocijo pravic, temveč so ključni element konstrukcije in razvoja politične skupnosti. Najbolj kritično vprašanje modernih oblik

državljanstva je morda ravno vprašanje, ali je nacionalna država predpogoj modernega državljanstva ali pa so državljani tisti, ki sooblikujejo in do določene mere determinirajo sodobno nacionalno državo. To temeljno vprašanje v monografiji žal ni docela naslovljeno in razrešeno. Iz tovrstnega razmišljanja in refleksije sodobnih državljanskih tradicij izhaja tudi razmislek o tem, ali je tudi za premostitev napetosti nacionalnega državljanstva in njegovo preseganje potrebna reformulacija družbene pogodbe.

Kot rečeno, zaključek ne predstavlja sinteze celotne monografije, temveč odpira mnoga vprašanja, posredno in neposredno vezana na eksperiment evropskega državljanstva. Na podlagi Reinsenbergove cepitve avtor evolucijo državljanstva deli na t. i. prvo državljanstvo (od antike do francoske revolucije) in t. i. drugo državljanstvo (moderne oblike državljanstva v obdobju po francoski revoluciji) (str. 158–163). Temeljno vprašanje, ki iz tega sledi, je: Ali je prišel čas za t. i. tretje državljanstvo?

Literatura:

Pikalo, Jernej, ur. (2010): *Nova državljanstva v dobi globalizacije*. Ljubljana: Sophia.

van Hoensbroek, Pieter Boele (2007): *The Concept of Citizenship in Political Theory – Reflections on Globalised Applications of the Idea*. Predstavitev na konferenci: Citizen in East Asia, december, univerza v Groningenu.

Inis, Engine F., in Turner, Bryan S. (2007): Investigating Citizenship: An Agenda for Citizenship Studies. *Citizenship Studies*, 11 (1): 5–17.

Matej Vatovec

Mateja Sedmak, Ernest Ženko (ur.): Razprave o medkulturnosti.

Koper: Univerzitetna založba Annales, 2010.

449 strani, (ISBN 978 961 6328 72 2), 23,00 evrov

Prvi pogled na *fenomen* je lahko samo površinski, ker se najprej soočimo z njegovim površjem oz. zunanostjo. Posledica tega prvega pogleda pa je, da daje predmetu videz preprostosti. Če skušamo tako premisliti o tem, kakšne so prve asociacije, ki jih priključimo pojemu medkulturnosti, utegnemo priti do površinskega sklepa, da je medkulturnost neko stanje sodobne družbe, ki predpostavlja sožitje različnih kultur in ki je nadomestilo za zgodovinska ločevanja v slogu mi/oni. Takšna percepcija je ravno tisto, kar po našem mnenju prevrača vsebina zbornika *Razprave o medkulturnosti*.

O problematiki medkulturnosti v zborniku razmišlja 22 avtorjev. S temi razmisleki podajajo fragmente nekega orodja, ki nam, ko ga sestavimo, lahko pomaga razumeti družbene in kulturne pojave sodobnega časa. Avtorji nas namreč peljejo po zelo različnih področjih in znanstvenih disciplinah, povsod pa nam pokažejo zgodovinske, prostorske in druge okoliščine (pogoje). To, kar pokažejo, pa nas napotuje k ideji, da je medkulturnost dolgoročen in globalen pojav. S tem so izpostavljene tudi potrebe po medkulturnih vzorcih, ki so se pojavile v bližnji preteklosti (kot na primer sožitje dveh znanstvenih kultur – naravoslovno-tehnične in družboslovno-humanistične). Knjiga je tako celovita in heterogena zbirka pristopov, ki segajo od filozofije (T. Grušovnik, R. Svetlič, E. Ženko), antropologije (A. Janko Spreizer, M. Terčelj), sociologije (B. Lenarčič, M. Sedmak), geografije (M. Bufon), jezikoslovja (S. Bergoč, N. Čebren) pa tja do psihologije (M. Furlan) in komunikologije (S. Bašić Hrvatini). Prispevki so po eni strani strogo